

PRAGMATISM ȘI FEMINISM. NOI DIRECȚII DE CERCETARE

Anca Câmpian

Pragmatismul a reprezentat, pentru istoria gândirii americane și chiar universale, un moment unic și original, adus în scenă cu o hotărâre și franchețe tipic americană, de către un grup de cercetători îndrăzneți și decisi de a descoperi secretul pietrei filosofale și, mai ales, de a-l împărtăși semenilor.

Strădaniile lor au dus la întruchiparea uneia dintre cele mai importante realizări intelectuale ale ultimilor o sută de ani. Nu vom insista aici asupra temelor generale de gândire și nu vom insista nici asupra prezentării corifeilor ce au definit spiritul american, toate acestea făcând obiectul și subiectul unor prezentări anterioare. Ne vom opri, în schimb, la reliefaarea, în linii generale, a unei noi direcții de cercetare în pragmatismul american și, mai ales, la noi în țară. Demersul urmărește legătura între pragmatism și feminism și, în special, conturarea locului și a rolului jucat de una din figurile extrem de iubite și prețuite în istoria Americii, Jane Addams.

Anul 1892 este, pentru istoria Americii, anul în care începea un interesant și palpitant totodată experiment în educație: Universitatea din Chicago își deschidea porțile și, odată cu ea, se năștea o adevărată „eră academică”¹.

Deși lăcașul universității se găsea într-o zonă de frontieră urbană, dorința întemeietorilor ei era de a rivaliza cu intelectualitatea deja proeminentă a Noii Anglii. De aceea, atât primii administratori ai noii instituții academice, cât și membrii corpului profesoral cooptat doreau cu ardoare să pună bazele unui învățământ de calitate, alături de abordarea unei înalte activități de cercetare, care să aducă tinerei universități o rapidă recunoaștere națională și internațională.

Ceea ce a caracterizat încă de la începuturi activitatea Universității din Chicago a fost spiritul întreprinzător și abordarea cutezătoare a unor discipline tradiționale, care, în noua viziune a Școlii de la Chicago, trebuiau să ofere un răspuns problemelor cu care se confrunta societatea americană. Bunăoară, psihologia, pedagogia, religia, sociologia, economia, științele politice erau domenii de un real interes, cărora universitatea nou înființată le oferea posibilitatea de a reevalua conceptele și fenomenele tradiționale potrivit realităților în schimbare ale societății americane.

Este, de altfel, unul dintre motivele pentru care universitatea primește o rapidă și fermă recunoaștere, ea reprezentând deja, la începutul secolului al XX-lea, una din cele mai importante instituții de cercetare și educație din lume, de

¹ Mary Jo Deegan, *Jane Addams and the Men of Chicago School, 1892-1918*, New Brunswick (USA) and Oxford (UK), Transaction Books, 1988, p. 7.

aici propagându-se și dezvoltându-se teorii al căror impact a fost simțit atât în lumea academică cât și în afara ei.

Printre întreprinderile majore care au adus atât de repede recunoașterea acestei instituții a fost și Școala de gândire pragmatistă, ce s-a fondat odată cu deschiderea universității. William James, unul din părinții fondatori ai pragmatismului își exprima, într-o scrisoare particulară, încântarea cu privire la tânăra Școală de la Chicago²:

„Rezultatul acestor zece ani este uimitor și minunat: o școală adevărată și o cercetare reală, dar și importantă așijderea! Nu știu dacă mai avem o asemenea universitate. La Harvard avem cercetare dar nu avem școală. La Yale avem școală dar nu avem cercetare. Chicago le are pe amândouă”³.

Altul este însă motivul pentru care Universitatea din Chicago revine, mai ales în vremea din urmă, în actualitatea cercetărilor, în special a celor care vizează mișcarea feministă americană, instituția în cauză reprezentând un adevărat „loc binecuvântat” pentru extrem de puținele personalități feminine ce aveau o educație academică la cumpăna dintre secole.

Aici, la Chicago, mai cu seamă în cadrul Departamentului de Sociologie, s-au afirmat tinere cu o reală vocație pentru implicarea în comunitatea din care proveneau și aceasta pentru că, spuneau colegii lor profesori, erau cele mai potrivite să pună la îndoială mare parte din prejudecățile societății americane, contribuind astfel la tot mai rapidă schimbare a mentalităților și spiritualității americane.

Toate acestea au făcut ca Universitatea din Chicago să devină un centru al cercetării sociologice unde s-au putut afirma și o serie de miști seminale feminine, într-un domeniu care – până la vremea respectivă – era cu desăvârșire închis femeilor. Din păcate, recunoașterea intelectuală a celor care au reușit să pătrundă în sanctuarul academic va mai avea de așteptat, pentru că, la vremea respectivă, în universitate încă exista un sistem dual, segregat, care împărțea departamentul din punct de vedere al sexelor. În timp ce bărbaților li se recunoșteau abilitățile unei gândiri abstracte, sexul frumos – chiar dacă avea studii universitare – era încurajat să lucreze în domeniul asistenței sociale și al așezămintelor sociale patronate de universități, cu alte cuvinte să devină așa numiții „gânditori practici”.

Au existat însă cercetători și profesori ai Universității din Chicago care au refuzat să se conformeze tradiționalei separații dintre sexe în spațiul destinat

² Scrisoarea este datată 29 octombrie 1903, deci la zece ani de la înființarea universității.

³ *Letters of William James*, Boston, Atlantic Monthly Press, 1920, p. 201-202: *Letter to Mrs. Henry Whitman*.

cercetării⁴, recunoscând chiar calități de lider într-un domeniu sau altul, colegelor în știință și educație. Una dintre cele mai importante personalități, care s-a bucurat de atare apreciere și considerație și, totodată una din cele mai faimoase și influente femei din istoria Americii, a fost Jane Addams, cea care avea să schimbe, la cumpăna dintre secole, întreaga abordare cu privire la teoria și practica unui domeniu în plină formare, anume asistența socială.

Născută la 1860 în Cedarville (Illinois), viața ei a fost profund marcată de personalitatea tatălui său, John H. Addams, un onorabil quaker și senator totodată. În 1879 urmează Rockford College (Illinois), unul din primele lăcașuri de învățământ superior pentru femei din America. După absolvire, în 1881, Jane va traversa o perioadă mai grea, marcată de pierderea tatălui și de șubrezirea stării ei de sănătate. Și totuși, anul 1881 va fi crucial pentru destinul acestei femei, toate încercările prin care trecuse i-au întărit hotărârea de a lupta pentru a-și realiza o carieră la care visase încă din perioada petrecută la Rockford. De aceea, doi ani mai târziu, în 1883, o vom găsi străbătând Europa, în căutarea unor certitudini și a unor răspunsuri care să pună capăt sau, dimpotrivă, așa cum vom vedea, să sporească frământările sale.

Aflată la Londra, Jane Addams vizitează, într-unul din cartierele marii metropole, așezământul numit Toynbee Hall, rămânând profund impresionată de ceea ce va vedea aici. Toynbee Hall era un lăcaș destinat spre a oferi ajutor și asistență socială celor aflați în nevoie și care, în majoritate erau lucrători industriali. Punând accentul pe faptul că aglomerarea și dezorganizarea urbană reprezintă bariere în calea muncitorilor ce doreau o șansă de realizare prin intermediul educației și culturii, Toynbee Hall a reprezentat modelul pe care îl căuta Jane Addams pentru a-și împlini propriile aspirații ce, în cazul ei, erau identice pe plan profesional și personal.

Întoarsă în America, Jane va reuși în scurt timp să se impună drept deschizătoare de drumuri pentru înființarea de așezăminte sociale în Statele Unite, schimbând din acest moment întregul curs al gândirii și practicii sociale americane.

În 1889 ea închiriaza la Chicago o casă deținută de o anume familie pe nume Hull (de unde mai apoi și numele de Hull House), unde oferă ajutor și asistență în special muncitorilor emigranți și familiilor acestora. Câțiva ani mai târziu, Universitatea din Chicago va începe o colaborare stabilă cu așezământul patronat de Jane Addams, intuind importanța muncii de asistență socială pentru comunitate pe de o parte, iar pe de altă parte, mulți profesori ai Departamentului de Sociologie (și nu numai) frecventau așezământul, ținând

⁴ Ne referim aici cu precădere la cei care au fondat Școala pragmatistă de la Chicago, în speță, George Herbert Mead și John Dewey cu care, de altfel, Jane Addams legase o sinceră și fructuoasă prietenie.

prelegeri sau, pur și simplu, cucerii fiind de energia și abnegația neobositei Jane Addams, oferind ajutor concret familiilor de imigranți.

Anii '90 au reprezentat o perioadă controversată în existența așezământului, aici adunându-se și ținând prelegeri deopotrivă anarhiști, marxiști, socialiști, unioniști și teoreticieni ai conducerii sociale și politice. Printre cei care s-au perindat la Hull House s-au aflat și două mari personalități ale gândirii pragmatiste americane, John Dewey și George Herbert Mead, prieteni foarte apropiați, de altfel, ai lui Jane Addams. Putem afirma cu certitudine că aici și acum s-au pus bazele vestitei școli pragmatiste de la Chicago, datorită fecundelor discuții și dispute purtate în cercurile noului așezământ. Dorința lor era aceea de a genera o societate mai dreaptă, care să ofere șanse mai multe pentru un număr cât mai mare de indivizi. Una dintre ideile pragmatiste se referă tocmai la susținerea potrivit căreia cu cât membrii unei comunități sunt mai educați, mai prosperi și mai fericiți cu atât și societatea în ansamblul ei va fi mai bună și mai stabilă. Hull House și Jane Addams au demonstrat în practică acest deziderat, câștigându-și astfel un renume național și internațional, ca una dintre cele mai radicale, inovative și de succes instituții din lume.

Addams s-a înconjurat de oameni entuziaști și dornici de a contribui efectiv la prosperitatea comunității și, în același timp, la nașterea unei noi discipline academice, anume *asistența socială*. Aportul lor a fost cu atât mai evident, cu cât au inițiat chiar și o acțiune de lobby în Congresul american, pentru adoptarea unor măsuri legislative care să ducă la îmbunătățirea condițiilor de viață și muncă în cartierele de imigranți.

Este de notorietate, bunăoară, implicarea lui Jane Addams și George H. Mead în așa-numitul „caz Rudowitz”, care, la vremea respectivă, a împărțit orașul Chicago în două tabere. Atât Addams, cât și Mead făceau parte din Liga pentru Protejarea Imigranților, organizație înființată și susținută de către rezidenții de la Hull House. În 1908, orașul Chicago se afla în plină agitație datorată zvonurilor potrivit cărora aici s-ar fi aflat mai mulți anarhiști evrei imigrați din Rusia. Drept urmare, o adunare a acestora se sfârșește într-o baie de sânge, datorită intervenției brutale a poliției din Chicago. Opinia publică se împarte între cei care, asemeni lui Jane Addams, apărau drepturile refugiaților în America, indiferent de ideile cu care veneau ei și cei care se temeau de pericolul pe care l-ar fi putut reprezenta răspândirea acestor idei. De cealaltă parte, și imigranții evrei, la rândul lor, odată cu izbucnirea ciocnirilor de stradă, se temeau de iminența unui pogrom în Chicago⁵.

⁵ Cf. *Chicago Record Herald*, din 28 noiembrie 1910. De altfel, temerea era întărită de extrădarea unor conaționali refugiați din Rusia, de către guvernul american.

Rudowitz, și el un evreu refugiat din Rusia, aflat pe lista neagră spre a fi extrădat de guvernul american datorită „ofenselor aduse guvernului rus”⁶, are însă șansa de a fi aparat de un ilustru avocat, decan al Facultății de Drept a North-Western University (Illinois) și care a susținut neextrădarea imigrantului rus, din cauza lipsei unor dovezi clare care să ateste că Rudowitz se face vinovat de crime împotriva statului rus⁷.

Jane Addams și George H. Mead au făcut parte din grupul celor care protestau împotriva extrădării și, mai mult, au format un grup de lucru care să ofere sprijin concret pentru demararea legală a cererii de azil politic în cazul Rudowitz. S-a organizat chiar, sub conducerea celor doi iluștri pragmatişti, Conferința Rudowitz, unde, printre altele, s-au afirmat principiile *doctrinei azilului politic*.

De altfel, Mead și Addams s-au întâlnit de multe ori pe tărâmul ideilor și al relațiilor profesionale comune, G.H. Mead fiind unul din susținătorii fervenți ai emancipării femeilor, ai dreptului lor de afirmare profesională și, în același timp, unul din permanenții vizitatori ai așezământului de la Hull House, implicându-se în mai toate activitățile desfășurate aici. Iată ce scria bunăoară, cu prilejul apariției cărții de căpătâi a lui Jane Addams, intitulată *Twenty Years at Hull House*:

„Aș dori să arăt aprecierea mea deosebită și plină de afecțiune, pe care o simt de câte ori mă gândesc la ceea ce însemnați dumneavoastră pentru orașul Chicago și pentru cei care sunt îndeajuns de norocoși să aparțină cercului dumneavoastră de prieteni”⁸.

Tot Mead a fost cel care, la prezentarea unei alte cărți semnată Jane Addams și intitulată *New Ideals of Peace*, a caracterizat-o drept o „luptătoare pentru drepturile imigranților” și dedicată în totalitate acelor „femei și bărbați care trăiesc în cartierele supraaglomerate ale orașului nostru [Chicago – n.n.] și pentru îmbunătățirea condițiilor în care trăiesc ei”⁹.

Legăturile profesionale dintre cei doi teoreticieni și practicieni pragmatişti le detectăm și cu alte ocazii, bunăoară în 1918, la Conferința Națională a Asistenților Sociali, unde Mead a prezidat Comisia asupra Problemelor Sociale în urma Marelui Război și a Reconstrucției. Aici, el a ținut un discurs-platformă – fiind susținut, printre alții, și de Jane Addams – asupra situației și cursului politicii mondiale, precum și asupra asigurării hranei în

⁶ Mary Jo Deegan, *op. cit.*, p. 115.

⁷ Cf. *Chicago Record Herald*, din 3 decembrie 1910. Tot ceea ce arătau documentele aduse de către acuzare era faptul că Rudowitz făcea parte dintr-un comitet revoluționar, motiv pentru care nu putea fi extrădat.

⁸ Mary Jo Deegan, *Jane Addams*, p. 119.

⁹ George Herbert Mead, *Review of The Newer Ideals of Peace*, în *American Journal of Sociology*, 13, July 1907, p. 121.

perioada imediată războiului. Printre vorbitori s-a aflat și Addams care, într-un discurs plin de compasiune, dar în același timp extrem de dur, făcea o analiză a foametei și a sărăciei exacerbate de după încheierea primului război mondial, afirmându-și cu tărie adeziunea în favoarea pacifismului și dezacordul pentru participarea Statelor Unite ale Americii la Marele Război.

Autoare a 11 cărți și a sute de articole, Addams a ținut prelegeri atât la Chicago (la universitatea nou înființată și la Hull House), cât și în aproape toate statele americane, contribuind astfel la educarea și asistența socială a lucrătorilor industriali imigranți. Nu mai puțin importante sunt diversele organizații conduse de Addams și al căror principal scop era activitatea de lobby pe lângă guvernul american, pentru introducerea de reforme sociale, ajutând efectiv la înființarea agențiilor guvernamentale destinate protecției copiilor, femeilor și integrării imigranților.

A fost un avocat devotat al libertății cuvântului și al democrației radicale, în care – spunea ea – drepturile cetățenilor trebuie respectate în egală măsură pentru toți, odată cu extinderea lor la toate nivelurile vieții sociale și economice.

A căutat în permanență răspunsuri la rezolvarea problemelor, fiind un *pragmatist critic*, însă acele răspunsuri care să fie în interesul tuturor, inclusiv al celor săraci și nevoiași. Imaginea ei atât de populară în cartierele de muncitori a rămas vie în istoria Americii, fiind numită „femeia sfântă ce muncea pentru binele imigranților săraci”¹⁰.

A fost o feministă declarată, convinsă fiind că valorile feminine sunt superioare celor masculine și că o societate construită pe baze axiologice feminine ar fi cu mult mai dreaptă, mai pașnică și mai productivă.

Datorită consecvenței sale pacifiste, în 1917, odată cu intrarea S.U.A. în Primul Război Mondial, a fost ostracizată social și public, de către autoritățile americane, începând o adevărată perioadă agonizantă pentru Jane, ce va culmina în 1919, când guvernul S.U.A. o declara cea mai periculoasă femeie din America, fiind acuzată de simpatii socialiste, ceea ce, în timpul și spațiul la care facem referire aici, era o crimă de neiertat.

Odată cu adoptarea celui de-al XIX-lea Amendament al Constituției Americane, în 1920¹¹, Addams, la fel ca și alte luptătoare pentru drepturile femeilor, înregistrează o mult dorită și așteptată victorie, cariera și viața sa rîntorcându-se din conul de umbră unde fusese aruncată. Marea Depresie din

¹⁰ Vezi Allen F. Davis, *American Heroine. The Life and Legend of Jane Addams*, London, Oxford, New York, Oxford University Press, 1975, cap. „The Restoration of a Saint”.

¹¹ Amendament care precizează că „dreptul cetățenilor SUA de a vota nu este refuzat sau restrâns [...] din cauza sexului”. Vezi *Constituția Statelor Unite ale Americii*, București, Editura Princeps, 1991.

1929 o găsește pe Jane Addams la fel de neobosită să-și dedice energia în slujba celor care acum, mai mult ca oricând, aveau nevoie de ea.

Anul 1931 reprezintă momentul culminant al recunoașterii sale oficiale drept luptătoare pentru pace, când i se decernează premiul Nobel, în același an în care se stinge din viață, întreaga lume aducându-i un ultim omagiu celei care fusese un mare lider și profund interpret al gândirii americane.

Pe de o parte, contribuția sa semnificativă în domeniul asistenței sociale este apreciată și pe deplin recunoscută, dar, pe de altă parte, statura intelectuală și aportul adus la fundamentarea științifică și metodologică a disciplinelor sociale sunt încă prea puțin amintite sau într-o obscuritate de neînțeles.

Pentru că Jane Addams a fost unul dintre cei mai mari lideri ai mișcării feministe americane este foarte important demersul prin care se motivează cercetarea noastră, și anume acela de a demonstra rolul pe care l-a avut controversata eroină americană în formarea unei discipline academice și în pragmatismul american, ca fenomen original de gândire.

De aceea, motivația rezidă în primul rând în faptul că Addams este un intelectual valoros al valului progresist american, care a interpretat viața reală, societatea și valorile ei. Este un teoretician de înaltă ținută științifică, însă datorită ideilor sale radicale, cea mai mare parte a vieții a rămas stigmatizată, ca mai apoi, moștenirea intelectuală pe care a lăsat-o să fie foarte puțin sau aproape deloc fructificată.

În al doilea rând, neglijarea unui asemenea teoretician valoros este, în parte, datorată unei ideologii patriarhale, altminteri ar fi inexplicabilă această atitudine de care, de altfel, au avut parte și alte personalități feminine din istoria Americii.

Și, nu în ultimul rând, Jane Addams a marcat profund cursul științelor sociale în SUA, gândirea sa critică cu privire la instituțiile sociale, rolul lor și la rolul femeii în impunerea unor valori în societate, a schimbat definitiv și ireversibil istoria ideilor americane.

Oricare dintre motivele mai sus amintite, la care am mai putea adăuga și altele, ar fi suficiente pentru a justifica o cercetare atentă cu privire la influența lui Addams în gândirea americană și la relația dintre pragmatism și feminism, pentru că ea ar putea fi cheia pentru înțelegerea unei ere și a unei discipline.

PRAGMATISM AND FEMINISM. NEW RESEARCH DIRECTIONS

Summary

Born in 1860 in a small Midwestern town, Jane Addams is now recognized as one of the greatest women leaders in the United State's history. She founded a famous settlement in Chicago called Hull House where she offered assistance for working people, especially immigrants. In 1892 the University of Chicago opened its doors bringing many faculty members as visitors and lecturers at Hull House. The 1890's were lively and controversial years at Hull House: anarchists, marxists, socialists, unionists, and leading social theorists congregated there. Chicago pragmatism was born through their collegial contacts and intellectual changes. They wanted to combine scientific and objective observation with ethical and moral values to generate a just and liberated society. Hull House and Addams gained a national and international reputation as a radical, innovative and successful institution.

Addams sorrounded herself with brilliant and dedicated people, particularly women, who wanted a new role in life and society: they lived at the settlement, wrote together, gathered statistics, investigated factories and industries, conducted health examinations, examined sanitary conditions. So she quickly succeeded in assuming leadership of the American social settlement and subsequently changed the course of American thought and politics.

Jane Addams was author of eleven books and hundreds of articles and she continued her teaching and educating efforts through lectures across the country and the Hull House. She led social reforms organizations, campaigned for the Progressive Party and helped to found numerous government agencies, notably the Children's, Women's and Immigration Bureaus. She practiced and advocated free speech for all and "radical democracy": equality must extend beyond citizenship rights and pervade all aspects of economic and social life. She was a "critical pragmatist": she sought not only answers to problems, but those answers that were in the best interest of all, including the poor and disenfranchised. Addams was a cultural feminist and her views on women were little understood then or now. Having a popular image as a "saintly" woman who worked for the poor, in fact she believed that female values were superior to male ones and that society built on feminine values would be more productive, peaceful and just.

Because Addams is now recognized as one of the greatest woman leaders of the United States it is necessary to address the issue of the importance of documenting her role in one, predominantly academic, discipline.